

SCHELLINGOVA POZDNÍ FILOSOFIE JAKO VÝZVA PRO SOUČASNOU TROJIČNÍ TEOLOGII

Malte Dominik Krüger: *Göttliche Freiheit. Die Trinitätslehre in Schellings Spätphilosophie*, Religion in Philosophy and Theology 31, Tübingen 2008.

Tato disertace současného münsterského odborného asistenta na katedře systematické teologie, který s ní promoval u E. Jüngela, se věnuje až překvapivě zajímavému tématu z pomezí filosofie a teologie. Schellingova pozdní filosofie bývala v minulosti hodnocena spíše jako temná a nedotažená („nic než stárnoucí vrtoch kdysi slavné hlavy, který nelze brát vědecky vážně“ – patrně nejostřejší odsudek Schellingovy pozdní teologie z pera E. HIRSCHÉ, *Geschichte der neuen evangelischen Theologie* V, Gütersloh 1954, s. 274). Přednášky o filosofii zjevení byly známy pouze v ne zcela přesných a objektivních zápiscích Schellingova posluchače a kritika H. E. G. Pauluse. Obrat pro schellingovské bádání přinesl až nález původního Schellingova rukopisu přednášek o filosofii zjevení, vydaných pod názvem *Urfassung der Philosophie der Offenbarung* v roce 1992. Krügerova studie se věnuje především tomuto textu a přináší jeho vůbec první komplexní teologicko-filosofický výklad v kontextu dalších pozdních Schellingových spisů.

Schelling zde předkládá mohutnou spekulativní teorii absolutna, v níž se, podle Krügera, loučí německý idealismus se snahou o poslední racionální zdůvodnění světa i rozumu (3). Krüger Schellingův nárys krok po kroku rekonstruuje, interpretuje a ukazuje jeho aktualitu pro současné myšlení. Zároveň po celou dobu zůstává v širokém a intenzivním rozhovoru s dosavadním bádáním, takže jeho práce slouží také jako detailní přehled schellingovské diskuze.

Proč je vůbec něco, proč spíše není nic? Tak zní základní otázka metafyziky a odpovědí na ni je podle Schellinga jediné svoboda. A veškerá svoboda pramení z Boží svobody. Ta je absolutním základem vši skutečnosti. A Bůh není ve své svobodě myslitelný jinak než jako Bůh trojiční. To je základní Schellingova teze, kterou spekulativně rozvíjí ve dvou velkých myšlenkových postupech, v tzv. negativní a pozitivní filosofii. Oba tyto přístupy se týkají jedné a téže skutečnosti světa, každý k ní však přistupuje z jiné perspektivy. A právě přechod od negativní filosofie k pozitivní, změna perspektivy a úhlu pohledu, je zásadním momentem celé Schellingovy koncepce.

Negativní filosofie se snaží čistě racionální cestou odhalit poslední základ světa i rozumu. Na rozdíl od Hegela však Schelling nezačíná u bytí, ale o krok dříve: u možného bytí. Rozebírá podmínky možnosti bytí a strukturu možného bytí nalézá ve třech potencích, které v sobě každé možné bytí nese (126). Potence jsou ve vzájemném dialektickém napětí: vzájemně se vylučují, ale vzájemně se také potřebují. Hledaný poslední princip bytí tím však ještě uchopen není, byly odkryty pouze jeho atributy, potence, na kterých je ovšem poslední princip nezávislý. Potence jsou ovšem skutečné pouze tehdy, je-li jejich princip skutečný. Tento poslední princip nazývá Schelling (v souladu s celým německým idealismem) Bůh.

Aby se podařilo tento poslední princip vyčlenit a prokázat jako skutečný, podniká Schelling myšlenkový experiment: připiše potencím skutečnost a rekonstruuje možný svět, který z nich vznikne (130). Potence se tak odloučí od svého principu a vytvářejí ve své souhře mimobožský svět; nejprve svět idejí, potom svět jevů. Takto je možné vysvětlit svět, jeho božský prazáklad je však stále pouze předpokládán na počátku všeho jako pojem, jako idea. Negativní filosofie není schopna dojít na konci své cesty ke skutečnému Bohu, dostane se maximálně k Bohu coby kantovskému transcendentálnímu ideálu. Tím ovšem negativní filosofie ve své snaze uchopit poslední základ troskotá.

Na tomto místě je možné skončit, protože přísně racionální uvažování dále nevede. Teorie troskotá, poslední zdůvodnění není možné. Požadavek na uchopení posledního principu ale zůstává nadále. Vlastní já ztroskotalo ve snaze prokázat Boží skutečnost a priori, ale uvědomuje si, jak velká propast ho od ní dělí. Přesto je možné dál postoupit, další krok je však naprosto nutný, nevyplývá nutně z předchozího (142). Je možné přejít k pozitivní filosofii, která Bohem nekončí, ale začíná, která od Boha aposteriorně vychází a počítá s ním jako s již vždy předcházejícím absolutním základem všeho bytí. K této změně perspektivy je zapotřebí impuls, který vzbudí v člověku vůli po skutečném Bohu. Na místo teorie vstupuje praxe. Může dojít ke zcela praktickému a pragmatickému aktu, v němž člověk opustí své já a spolehne se na Boha. Tento krok není sice přísně racionální, ale nelze ho kvalifikovat ani jako útek do iracionality. Za daných podmínek je to krok velmi rozumný. A tento akt je možné nazvat vírou. Proto také může Schelling paralelizovat negativní filosofii se Zákonem, který člověka dovádí k poznání vlastní nedostatečnosti, a pozitivní filosofii s Evangelii, které přináší odpuštění a jistotu.

Pozitivní filosofie potom znovu prochází stvoření světa a běh dějin jako souhru božských potencií, tentokráté však nikoli jako hypotézu, ale formou spekulativní rekonstrukce z perspektivy věřené Boží skutečnosti. A zde se ukazuje Boží svoboda jako prazáklad všeho: Bůh jako absolutní základ a princip není nucen realizovat své potence. Že k tomu došlo a že svět existuje, je aktem nevyhnutelné a nedostížitelné Boží svobody. Bůh uskutečňuje první potenci, která je substrátem stvoření (191). Uskutečnění druhé potence je zplozením Syna (201). Uskutečnění třetí potence je potom processio Ducha svatého z Otce (213). Z druhé a třetí potence se stávají osoby, stejně jako je osobou od počátku Otec (a na prvopočátku pouze on). V každé z osob je tak plně přítomno božství. Vrcholem a cílem stvoření je člověk, který stojí se svou svobodou velmi blízko Bohu. Na rozdíl od něj však svoji svobodu zneužije a ve své touze být jako Bůh a stvořit vlastní svět padá do hříchu a odcizení od Boha (230). Teprve zde začínají dějiny, které spějí od polyteistických mytologií až ke křesťanskému monoteismu, jehož vrcholem je Kristovo zjevení (245). Ve výhledu pak Kristus a Duch dovedou stvoření zpět k Bohu a Bůh bude všechno ve všem. K Bohu se tak vrátí všechny tři potence zpět, ovšem zásadním způsobem obohacené: první jako svět se svými dějinami, druhá a třetí jako božské osoby.

Při zhodnocení Schellingovy koncepce dochází Krüger k jasným závěrům: Fakticita, skutečnost vždy předchází rozumu. Na místě tedy není poslední zdůvodnění, ale diagnostická racionalita, která nejedná na základě nutnosti, ale promýšlí již danou skutečnost (277). Trojiční učení je nejvhodnějším nástrojem k diagnóze skutečnosti světa jako stvoření (283). Schellingovu koncepci Trojice, která se na první pohled jeví jako problematická, obhájí Krüger pod hlavičkou „ortodoxního patrocentrismu“ (287): jednota Trojice je jednotou v Otci, z něhož vychází Syn i Duch. Vztahy mezi osobami jsou souvěčné, ale neprobíhají všechny na stejné rovině: Syn a Duch, nejprve jako Otcovy potence, se až uskutečněním potencí stávají osobami.

Filosoficky pak Krüger řadí Schellingovu koncepci do blízkosti konceptu interního realismu, který také počítá s tím, že skutečnost vždy předchází myšlení skutečnosti, přičemž skutečnost bude myšlení vždy přesahovat. Schellingova změna perspektivy z teoretického uvažování do praktického spolehnutí pak překonává slabinu interního realismu, který si nikdy nemůže být jist, zda se v myšlení skutečně ukazuje skutečnost a nikoli klam (289n). Rozum tak sám sebe nedokáže ospravedlnit a zdůvodnit teoreticky. Ovšem tím, že nahlédne svoji bezvýhodnost, odhlédne od sebe a spolehne se na něco jiného, je ospravedlněn a zdůvodněn prakticky. Tato přiznaná pozicionalita rozumu tak neznamena žádný deficit racionality, ale vyznačuje naopak racionalitu přiměřenou jí vždy předcházející skutečnosti: diagnostickou racionalitu (311n).

Schellingova koncepce předpokládá poctivě myslícího čtenáře a člověka. Totéž předpokládá také Krügerova práce, která čtenáře rozhodně nešetří a nutí ho myslet. Důkladné a poučené přemýšlení autora však přináší čtenáři i celému schellingovskému bádání mnoho inspirace a velký užitek.

Petr Gallus

O MYŠLENÍ POBĚLOHORSKÉHO EXILU

Vladimír Urbánek: Eschatologie, vědění a politika (Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu). Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity (Monographia historica 9), České Budějovice 2008. 303 stran. ISBN 978-80-7394-076-8.

Protřelý praktik, vybavený znalostí technik, jak se prokousat nepřehlednou záplavou historické literatury, by se v této knize snadno mohl zmýlit. Kdyby hleděl jen na formální znaky, které mu prozradí, že se mu v ní nabízí upravená inaugurační disertace, vydaná v nepříliš dostupné ediční řadě provinční university, směl by ji přejít dokonce s výslovným pozhnáním některých učebnic, jež radí začínajícím vědcům, jak rozeznávat nezbytné od zbytného.

V takovém případě by se ovšem skutečně dopustil omylu, který by jej připravil o vybranou lahůdku. A to nejen v méně závažném smyslu, že v Urbánkově